

Meer taalontwikkeling? Wees speelmaatje!

Taaldenkgesprekken tijdens spel

Al pratende worden kinderen taalvaardiger. Het is dan ook cruciaal dat je als leerkracht kinderen uitdaagt om hun bedoeling duidelijk te maken. Spel is daarvoor bij uitstek geschikt. Vanuit het lopende project *Kansen in Spel* geven we alvast een voorproefje van hoe dat werkt.

‘Ze leven zich helemaal uit in hun spel, dat ga ik niet verstoren.’ Misschien geldt deze uitspraak ook voor jou. Spel is een belangrijke bron van ontwikkeling voor peuters en kleuters. Recent onderzoek laat zien dat woordenschaatontwikkeling en selectieve aandacht groeien naarmate spel meer bevordert en verrijkt wordt, terwijl onbegeleid spel vaak weinig kansen tot ontwikkeling biedt (Veen et al., 2016). Toch houden nog veel professionals bewust afstand van spelende kinderen, bang ze ‘uit hun spel te halen’. Is die angst terecht? En hoe kunnen pedagogisch medewerkers en kleuterleerkrachten het spel begeleiden en recht doen aan het kind? In een eerder onderzoek, *Uitdagen tot gesprek*, hebben we laten zien dat professionals laagtaalvaardige kinderen kunnen ondersteunen om taalvaardiger te worden met tien krachtige ingrediënten. Een van die ingrediënten is: ‘Doe mee als speelmaatje, en dus zonder controlevragen’ (Van der Zalm & Damhuis, 2014). In *Kansen in Spel*, een project van de Marnix Academie, Hogeschool iPabo, De Activiteit en het Kohnstamm Instituut, wordt de rol van speelmaatje verder onderzocht. Wat kun je als professional doen in doen-alsof-spel om de taal- én de spelontwikkeling van kinderen te stimuleren? Hoewel het project nog niet is afgerond, geven we hier alvast een inkijkje in hoe de interactie in begeleid spel eruit kan zien.

Speelmaatje en taaldenkfuncties

Sena, een meisje in groep 1/2, en juf Patricia spelen dat ze zusjes zijn. Ze hebben gezwommen in het zwembad en zich net weer aangekleed. Dan ontstaat dit gesprek:

Juf Patricia: ‘En nu? Wat gaan we doen?’

Sena: ‘Huis.’

Juf Patricia: ‘Naar huis. Uhm, hoe?’

Sena: ‘Met de fiets.’

Juf Patricia: ‘Oh ja, vergeet je tas niet. Ga jij fietsen, mag ik achterop?’

(Sena lacht en schudt nee met haar vinger)

Juf Patricia: ‘Nee? Ik wil achterop.’

Sena: ‘Jij moet fietsen.’

Juf Patricia: ‘Waarom?’

Sena: ‘Dus.’

Juf Patricia: ‘Dus? Ik wil niet.’

Sena: ‘Jij bent groot.’

Juf Patricia: ‘Oh, ik ben te zwaar. Jij kan niet met mij fietsen.’

(Sena schudt nee)

Juf Patricia: ‘Oké. Stap maar achterop!’

Juf Patricia stelt zich op als speelmaatje (Johnson et al., 1999; De Haan & Schut, 2006): ze laat Sena bepalen wat ze nu zullen gaan doen. Als blijkt dat ze op de fiets naar huis gaan, doet de juf iets onverwachts: ze wil achterop. Hiermee daagt ze Sena uit tot communicatie. Maar Sena praat niet veel en laat eerst alleen non-verbaal merken dat dat niet kan. De juf houdt vol, ook als Sena heel beperkt reageert met ‘Dus’. Sena moet nu wel met een verbale bijdrage komen: ‘Jij moet fietsen.’ Daar gaat de juf niet zomaar mee akkoord. Ze verleidt Sena om daar een reden voor te geven met ‘Waarom?’ en lokt uit tot taaldenken. Sena antwoordt: ‘Jij bent groot’, nog zonder signaalwoord ‘want’. Hier zie je dat kinderen die nog geen signaalwoorden gebruiken, toch aan het redeneren zijn. De juf vult Sena’s zin aan tot een volledige redenering. In de rol van speelmaatje kan de leerkracht op deze manier kinderen uitdagen in interactie, zodat ze al doende hun taal- en denkvaardigheid ontwikkelen.

Taaldenkgesprekken

Leren en leren denken vinden grotendeels plaats in dialoog (Mercer & Littleton, 2007). Dat geldt ook voor taalverwerving (Swain, >>

Resi Damhuis is lector emeritus (Marnix Academie) en richtte *Taaldenkgesprekken nu!* op

Eefje van der Zalm is projectleider *Kansen in spel* en senior onderwijsadviseur bij Marnix Onderwijscentrum in Utrecht

Annerieke Boland is lector Jonge Kind aan Hogeschool iPabo in Amsterdam en netwerklid van HJK

2005). Welk soort dialoog is daarvoor nodig? Gesprekken tijdens activiteiten waarin kinderen *actief meedoen*, *meedenken* en *meepraten*, zulke gesprekken noemen we taaldenkgesprekken. Die kun je in allerlei activiteiten realiseren, zowel gepland als spontaan. De term 'taaldenkgesprek' helpt professionals om goed voor ogen te houden wat hun doel is: de taal- en denkontwikkeling van kinderen stimuleren. Een taaldenkgesprek biedt kinderen de ruimte om eigen bedoelingen en ideeën onder woorden te brengen, wat hun *taalleermechanisme* in gang zet. Dat werkt zo: door te willen verwoorden wat ze denken, merken kinderen wat ze nog niet weten van de taal. Ze zijn dan extra gevoelig voor de taal die ze om zich heen horen in het gesprek en voegen die toe aan hun kennis. Doordat kinderen sterk betrokken zijn in hun spel, dus *actief meedoen*, kunnen professionals als speelmaatje kansen benutten om actief *meedenken* en *meepraten* uit te lokken: zo kunnen professionals taaldenkgesprekken verweven in spel.

Toch niet zo gemakkelijk

Hoewel de rol van speelmaatje kansen biedt om taal en denken te stimuleren in het spel, blijkt het in de praktijk nog niet zo gemakkelijk te zijn. Leerkrachten zijn gewend om vaak controlevragen te stellen, zoals 'Hoeveel knopen zijn dat?' of 'En hoe heet dit?' Zulke vragen passen niet bij de rol van speelmaatje, want ze verstoren het spontane spel en de spontane interactie. Toch stellen leerkrachten vaak onbedoeld vragen die sterk sturend zijn en weinig ruimte bieden, zoals in het spel van Sena met juf Patricia in onderstaande casus, als ze nog aan het 'zwemmen' zijn.

Dankwoord

Dank aan: CBS De Kleine Vliegenier, Peutercentrum Voorn, KDV Saartje, CBS De Boomgaard en KBS De Achtbaan (Utrecht), de P.J. Troelstraschool (Amsterdam) en De Julianaschool (Schagen). Overige teamleden zijn: Hermien de Waard en Levineke van der Meer (De Activiteit), Marianne Boogaard (Kohnstamm Instituut), Dorian de Haan (lector emeritus Inholland), Dorina Veldhuis (Hogeschool iPabo) en Marieke Tjallema (Marnix Onderwijscentrum).

Zwemmen

Juf Patricia: 'Hé. Ik kan ook op mijn rug. En jij?'
(Sena zwemt in stilte)

Juf Patricia: 'Oké. Nou, ik denk dat we weer moeten afdrogen.'
(Sena knikt ja)

Juf Patricia: 'Of wil je nog wat leuks doen in het zwembad?'
(Sena schudt nee)

Juf Patricia: 'Ben je klaar met zwemmen?'

Sena: 'Ja.'

Juf Patricia: 'Oké. Waar moet ik nu heen?'

Sena: 'Daar.' (wijst aan)

Juf Patricia: 'Oh ja, naar het kleedhokje. Zo... drogen. Zo... badpak uit. Maillot aan. Schoenen aan.' (ze doen hierbij alsof)

Geen ruimte voor taal

In dit voorbeeld bepaalt de juf wat er gaat gebeuren. Haar vragen zijn geen controlevragen, maar toch zo sturend dat ze vastleggen wat de volgende actie zal zijn. Het kind krijgt geen kans om zelf het spel in te vullen, om actief *mee te doen*. En wordt evenmin uitgedaagd om veel *te denken* en

• Wilbert van Woensel

Spel is bij uitstek geschikt om kinderen

te praten: non-verbale of heel korte reacties zijn genoeg ('Ja' of 'Daar'). Sturende vragen creëren dus geen gelegenheid voor de taal- en denkontwikkeling. Door één opmerking had de juf het initiatief bij het kind kunnen leggen: 'Zo zeg, daar ben ik moe van geworden!' (Zie ook het kader 'Ruimte scheppen voor initiatief' op de volgende pagina voor meer tips.) Essentieel bij speelmaatje zijn, is dus dat je ruimte scheidt voor de kinderen. Ruimte voor *spelinhoud*: kinderen moeten initiatieven kunnen nemen in het spel, zodat ze gemotiveerd en betrokken blijven (meedoen). Ruimte voor *taal*: kinderen moeten zelf kunnen proberen om gedachten te verwoorden (meedenken en meepraten), zodat hun taalleermechanisme actief is.

Kijken en luisteren zijn de bron

Hoe zorg je dat je minder sturend bent? We kijken bij Daisy, Hawa en juf Nienke, die genieten van hun speelgoedijesjes. De juf heeft geen vooropgezet plan, ze doet wat de meisjes doen en luistert naar ze. Ze heeft ook een ijsje en doet alsof ze eraan likt. Als Hawa iets nieuws verzint, pakt juf Nienke dat op.

Ijsje eten

Hawa: 'Hij gaat, hij gaat smelten.'

Juf Nienke: 'Oeoe, oh jee, ja ik...'

Hawa: 'Nou moet je, nou moet je gewoon zo.'
(doet voor hoe ze moet likken aan de rand)

Juf Nienke: 'Heel snel. Oh, maar mijn handen zijn vies. En plakkerig. Oeee.'

Daisy: 'Deze moet je.' (wrijft over jufs handen)

en als speelmaatje uit te dagen hun bedoeling duidelijk te maken

De juf volgt Hawa's voorstel om sneller aan haar ijsje te likken. En daar ziet ze een kans om extra denken uit te lokken: vieze handen. Daisy, die niet zo gemakkelijk meepraat in een groepje, veegt snel jufs handen af en ondersteunt de handeling met taal. Juf Nienke geeft nog niet op.

Tandarts bellen

Juf Nienke: 'Help! Mijn handen zijn nog zo plakkerig! Wat moet ik daar nou aan doen?'

Hawa: 'Eh, mm, misschien moet ik de... de... eh, de tandarts bellen.'

Juf Nienke: 'De tandarts bellen?'

Hawa: 'Ja.'

Juf Nienke: 'Voor mijn plakkerige handen?'

Hawa: 'Ja.' (lachend)

Juf Nienke: 'Echt waar?'

Hawa: 'Ja. Hallo tandarts.' (houdt de telefoon bij haar oor) 'Te laat. Hé?' (legt de telefoon neer) 'Tandarts nemen niet op.'

Juf Nienke: 'Neemt-ie niet op?' [1]

Hawa: 'Nee.'

Juf Nienke: 'Oh, nee! En nu dan?' [2]

Hawa: 'Nu dan weer met... met... met de plakkerige handen rondlopen.'

Juf Nienke: 'Moet ik met plakkerige handen rondlopen?' (kijkt wanhopig rond) [1] (Hawa lacht)

Juf Nienke: 'Oh, dat vind ik zo vies.' (rondkijkend) [3]

Hawa komt met een verrassende oplossing: de tandarts (waar ze pas geweest is). De juf gaat daarin mee. Zo voert Hawa een telefoongesprek

Ruimte scheppen voor initiatief

Schep ruimte voor initiatief in taal en spel van de kinderen (zie Damhuis, De Blauw & Brandenburg, 2004):

- Blijf stil en kijk uitnodigend;
- Geef (non-)verbale luisterresponsen: 'Mmm', knikken, herhalen, vragend herhalen;
- Stel niet achter elkaar vragen;
- Stel zo nodig een heel open vraag: 'Hoe kan dat nou? En nu?';
- Doe een prikkelende, onverwachte bewering over het gespreksonderwerp.

en rapporteert ze aan de juf. Ze bedenkt alles zelf en gebruikt daar veel taal bij (meedenken, meepraten). De juf geeft verbale luisterresponsen door Hawa te herhalen [1], stelt een open vraag om hulp [2] of doet een bewering [3]: zo legt ze het initiatief qua inhoud en taal bij Hawa. In deze casussen zoeken Hawa en Daisy naar nieuwe oplossingen (meedenken). Hawa belt de tandarts, Daisy veegt met de afwasborstel de handen van de juf af. Daisy praat niet zo gemakkelijk als Hawa. Als juf Nienke één-op-één met haar speelt, laat ze zich wel uitdagen om ook mee te praten.

Wat doe je als speelmaatje?

Als speelmaatje kun je het spel van de kinderen verrijken. Je verweeft taaldenkgesprekken in het spel, zodat je kinderen uitdaagt tot actief meedoen, meedenken en meepraten. Dat kun je zo aanpakken:

- Kijk en luister eerst: wat de kinderen boeit, biedt kansen die je kunt pakken;
- Ga mee in de initiatieven van kinderen, ook al zijn die verrassend of snap je ze (nog) niet;
- Schep ruimte qua spelinhoud en qua taal: geen controlevragen, geen sturende vragen;
- Doe iets verrassends of schep een probleem om het spel te verrijken en om taaldenkfuncties uit te lokken. 🌟

Literatuur

- Damhuis, R., Blauw, A. de, & Brandenburg, N. (2004). *CombiList, een instrument voor taalontwikkeling via interactie. Praktische vaardigheden voor leidsters en leerkrachten*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Haan, D. de, & Schut, J. (2006, mei). *Kennis door spel: co-constructie van leidster en kinderen*. Paper voor de Onderwijs Research Dagen, Amsterdam.
- Johnson, J.E., Christie, J.F., & Yawkey, T.D. (1999). *Play and early childhood development*. New York, NY: Longman.
- Mercer, N., & Littleton, K. (2007). *Dialogue and the development of children's thinking. A sociocultural approach*. London, UK: Routledge.
- Swain, M. (2005). The Output Hypothesis: Theory and Research. In: Hinkel, E. (Ed.) (2005). *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*, 471-483. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Veen, A. et al. (2016). *Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Zalm, E. van der, & Damhuis, R. (2014). Weinig taal, toch in gesprek. Door uitdaging meer taal. *HJK*, 42 (1), 22-25.